

Writers of the Sacrificed Generation

Les écrivains de la *génération sacrifiée*

Scriitorii *generației jertfite*”

Claudia MATEI

Cercetător științific superior, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei
(bd. Ștefan cel Mare nr. 1, Chișinău; E-mail: claudiamatei_mm@yahoo.com)

Abstract

This study is dedicated to several less known aspects of the history of Romanian literature in Bessarabia and to the destiny of the majority of writers who made their debut and thrived within these surroundings between 1918 – 1940. The author sheds new light on the tragic destinies of the writers from that generation after the occupation of Bessarabia by the Soviet Union: E. Dobroșinschi-Malai and I. Dicescu-Siminel – who disappeared with no trace; I. Sulacov – who were shot by the Soviet security intelligence; Ch. Rusu, M. Curicheru, A. Terziman, Al. Cezar Stoica, killed in the GULAG; N. Costenco, E. Gane, P. Halippa, B. Baidan, P. Stati, Al. Tambur, V. Țepordei – held in the prisons of Siberia; S. Matei Nica, A. Ciurunga – held in the Communist prisons of Romania; D. Iov, killed in the prison of Aiud. The author names the above group of writers the sacrificed generation, emphasizing the essential aspects of their work.

Résumé

Cet étude est dédié aux plusieurs aspects de l'histoire de la littérature roumaine en Bessarabie et aux destins de la plupart des écrivains qui ont fait leur debut est ont crée dans ce territoire entre 1918 – 1940. L'auteur décrit les destins tragiques des écrivains de cette génération après l'occupation de la Bessarabie par l'Union Soviétique: E. Dobroșinschi-Malai et I. Dicescu-Siminel, qui ont disparu sans trace, I. Sulacov – qui a été tué par les services de sécurité Soviétique, Ch. Rusu, M. Curicheru, A. Terziman, Al. Cezar Stoica, tués dans les GULAGs, N. Costenco, E. Gane, P. Halippa, B. Baidan, P. Stati, Al. Tambur, V. Țepordei – détenus dans les pénitenciers de la Sibirie; S. Matei Nica, A. Ciurunga – détenus dans les pénitenciers de Roumaine; D. Iov, tué dans la prison d'Aiud. L'auteur nomme ce groupe d'écrivains la génération sacrifiée et souligne les aspects essentiels de leur oeuvre.

Rezumat

Studiul e consacrat unor aspecte mai puțin cunoscute ale istoriei literaturii române din Basarabia – destinul majorității scriitorilor care s-au afirmat în acest ținut românesc în anii 1918 – 1940. Autorul aduce date noi despre destinele tragice ale scriitorilor acelei generații după ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică: E. Dobroșinschi-Malai și I. Dicescu-Siminel - dispărute fără urmă; I. Sulacov - împușcat de securitatea sovietică; Ch. Rusu, M. Curicheru, A. Terziman, Al. Cezar Stoica - uciși în GULAG; N. Costenco, E. Gane, P. Halippa, B. Baidan, P. Stati, Al. Tambur, V. Țepordei – deținuți în pușcăriile Siberiei; S. Matei Nica, A. Ciurunga – încarcerați în pușcăriile comuniste din România; D. Iov – ucis în pușcăria de la Aiud. Autorul denumește această pleiadă de scriitori generația jertfită, relevând aspectele esențiale ale operelor acestora.

Keywords: *Romanian literature in Bessarabia, soviet occupation, the reprisals, the sacrificed generation, literary resistance.*

Mots-clef: *la littérature roumaine de la Bessarabie, l'occupation soviétique, les répressions, la génération sacrifiée, la résistance littéraire.*

Cuvinte-cheie: *literatura română din Basarabia, ocupație sovietică, represalii, generație jertfită, rezistență literară.*

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului *Valorificarea identităților culturale în procesele globale*, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial *Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013*, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

Întinericul ocupației sovietice a fost resimțit din plin de intelectualitatea basarabeană care n-a reușit să se refugieze peste Prut la 28 iunie 1940. Din chiar primele zile ale ocupației sovietice, NKVD-ul (denumit mai târziu KGB) a declanșat o adevărată vânătoare a intelectualilor din Basarabia și din nordul Bucovinei, această acțiune fiind prima din cele preconizate în scopul distrugerii identității românești a populației Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța. Conceptul moldovenismului sovietic, contrapus românismului, concept elaborat încă în anii '20 ai secolului XX în laboratoarele staliniste ale Kominternului, nu admitea existența în teritoriile românești ocupate a unei intelectualități de formație românească, purtătoare a conștiinței civice și naționale. Deznaționalizarea și rusificarea românilor basarabeni presupunea în primul rând impunerea „conștiinței” că moldovenii sunt deosebiți de ceilalți români, că ei sunt un alt popor, o altă națiune. Sovieticii doreau continuarea politicii naționale, lingvistice și culturale impuse, la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX în Transnistria, în așa-zisa RASS Moldovenească. În acest scop din RASSM au fost transferate în RSSM toate instituțiile și cadrele care aveau experiența organizării represaliilor în masă din anii '30, a depistării *dușmanilor poporului* și a reprimării acestora. Represaliile împotriva intelectualității au pornit din chiar primele ore ale ocupației. Învățătorii și profesorii, preoții și medicii, ziaristii și scriitorii, membrii partidelor democratice, care n-au reușit să se refugieze peste Prut, au fost arestați și torturați de NKVD, unii fiind deportați în GULAG, alții dispărând fără urmă. Cadavrele a peste o mie de intelectuali au fost descoperite în iulie 1941 în gropile comune din spatele fostei Legații italiene la Chișinău, devenit în 1940 – 1941 sediu al NKVD-ului, și în gropile de la marginea de atunci a orașului, actuala str. Miorița.

Tumultoasa viață culturală, științifică și literară - generată de entuziasmul și energiile creatoare descătușate de reunirea cu România la 27 martie 1918, în care s-au integrat firesc și s-au afirmat, în perioada interbelică, alături de scriitorii originari din Basarabia și din Transnistria: Constantin Stere, Gheorghe V. Madan, Pan Halippa, Ion Buzdugan, Sergiu Victor Cujbă, Olga Crușevan-Florescu, Liuba Dumitriu, Lotis Dolënga, Andrei Ciurunga, Alfred Basarab Tibereanu, Vladimir Cavarnali, Iacob Slavov, Teodor Nencev, Nicolae Coban, Vasile Luțcan, Bogdan Istru, Sergiu Matei Nica, Nicolae Costenco, Nichita Smochină, Petre Ștefănuță, Eugeniu Coșeriu, Gheorghe A. Rusu, Elena Dobroșinschi-Malai ș.a., și numeroase personalități venite din alte regiuni ale țării, printre care și scriitorii Magda Isanos, Dimitrie Iov, Petru Stati, Alexandru Terziman, Romulus Cioflec, Nicolae Dunăreanu, Octav Sargețiu, B. Frunte, L. Marian, Șt. Berechet, Alexandru Robot ș.a. – s-a stins brusc. Din prima zi a ocupației sovietice și-au încetat apariția numeroasele reviste și ziare de cultură și literatură care susțineau viața literară dinamică din perioada interbelică. Apreciind fenomenul literar din acea vreme G. Călinescu menționa în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* că în perioada interbelică s-a produs “o pulverulență de publicații provinciale”, Basarabia dând dovadă de “un mare interes literar” [1]. Într-adevăr, după reunirea din martie 1918 în întreg cuprinsul provinciei dintre Prut și Nistru au apărut zeci de reviste și ziare de literatură și cultură, editate la Chișinău, Orhei, Bălți, Soroca, Hotin, Cahul, Bolgrad, Chilia, Cetatea Albă ș.a.: în 1918 – *România nouă și Transilvania*, în 1919 – *Poetul și Moldova de la Nistru*, în 1920 – *Renașterea Moldovei*, în 1921 – *Moldova noastră* în 1922 – *Arhiva C.F.R.*, în

1924 – *Gândul neamului și Mărgăritare basarabene*; în 1929 – *Basarabia literară – artistică, politică și socială*; în 1932 – *Viața Basarabiei, Raza și Cuget moldovenesc*, în 1933 – *Din trecutul nostru*, în 1934 – *Graiul nostru și Crai nou*, în 1935 – *Bugeacul, Familia noastră și Moldova nouă (revista de studii și cercetări transnistrene)*; în 1936 – *Pagini basarabene*, în 1938 – *Itinerar*, în 1939 – *Moldavia* ș.a.

Pentru regimul comunist de ocupație care s-a instalat în Basarabia la sfârșitul lui iunie 1940 literatura nu era decât un instrument de propagandă, folosit la comanda și după bunul plac al partidului unic. Ideologia politică, de stat, comunistă, a devenit brusc ideologie literară, care trebuia urmată cu strictețe.

Scriitorii care au rămas în Basarabia și nu s-au conformat cerințelor ocupanților – au dispărut fără urmă (Elena Dobroșinschi-Malai), au fost exterminați de securitatea sovietică (Ion Sulacov), sau au fost exilați în Siberia (Nicolae Costenco, Cheorghe Rusu, Mihail Curicheru, Emil Gane, Alexandru Terziman, Al.Cezar Stoica). Doar doi dintre cei deportați în Siberia în 1940 - 1941 au supraviețuit, revenind în Basarabia după 15 ani de GULAG – poetul Nicolae Costenco, din nordul Siberiei (Taimâr) și poetul și prozatorul Emil Gane, reîntors de pe insula Sahalin.

În chiar primele zile ale ocupației din 1940 dispare fără urmă poeta Elena Dobroșinschi-Malai (n.1898), absolventă a școlii eparhiale din Chișinău, secretar al Societății Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia. Debutând în presa literară în 1918, Elena Malai publică versuri aproape în toate revistele și ziarele din Chișinău, dar și în revistele și ziarele clujene *Societatea de mâine*, *Cosânzeana*, *România nouă* ș. a., fiind din 1932 un fervent colaborator al revistei *Viața Basarabiei*, iar din 1938 făcând parte și din echipa redacțională a revistei *Poetul*, publicație lunară a Societății Scriitorilor și publiciștilor din Basarabia. Autoare a patru cărți de versuri – *Picături de rouă*, 1921, *Melodia mahnirii*, 1933, *Murmur de izvoare*, 1940 și *Treptele visării*, ultima rămasă în manuscris - și una de nuvele, *Câmpia durerii*, E. Dobroșinschi-Malai s-a bucurat de o bună receptare critică a volumelor publicate. „...Autoarea dă dovadă de multă sensibilitate poetică care o apropie vag de cunoscuta poetă olteană Elena Farago”, se menționa, cu referire la volumul său de versuri *Melodia mahnirii*, într-o recenzie publicată în 1933 [2]. Poeziile miniaturale, cu suave gingășii din primele volume : „La geamul meu în tei / Un stol de păsărele, / Mereu îmi ciripesc / De visurile mele...// Și-adeșea când le-ascult / Îmi vine-un dor și-o jale.../ Și-ncep atunci și eu / Să cânt în cor cu ele...” [3], alternează cu poemele „lungi, discursive”, basme versificate „născute-n trecut infinit” [4], melancolia fină a serilor de toamnă sau a nopților de mai - cu „imagini din arsenalul romantic desuet, cu suspinuri, gânduri negre, umbre de visuri și „deșarte păreri” [5]. Versificația clasică, simplistă și muzicală, uneori cu largi ecouri eminesciene, e înlocuită în ultima carte cu lungi poeme în vers alb, cu o stilistică mai elaborată (*Muza, Noi, Profetul*), autoarea evocând, într-un discurs adeseori narativ și linear, întâmplări ale vieții: „În schitul acela bătrân / Eram amândoi în chilie. / Pe masa de brad, / Ardea lumânarea săracă; / Iar noi, din hrisoavele vechi, uimiți urmăream / Cum mâinile noastre / Pe-o altă hârtie, / În liniștea nopții din schitul bătrân, / O lume uitată învie...” (*În schitul bătrân*) [6]. Poeta cu un „simț acut al trecerii timpului” [7], care, de la chiar debutul ei a salutat actul unirii cu țara: „Salut frăția românească / Pe câmpul nostru întregit...”, și a cântat pământul românesc și provinciile țării - Basarabia, Banatul, Dobrogea, plaiurile argeșene și Alba Iulia, fiind convinsă că „umbrele păgâne / pe veacuri au pierit” (*Românului*) [8], a dispărut în neantul ocupației sovietice fără să aibă cel puțin „doi pași pentru mormânt”.

Talentatul poet și prozator de numai 33 de ani, Ioan Sulacov, autor a trei romane – *Însemnările unui flămând* (1937), *Studentul din Bugeac* (1938) și *Fiul poporului* (1939) – a fost arestat de securitatea sovietică și exterminat în 1941. Născut în 1908 în sudul Basarabiei, după absolvirea liceului la Bolgrad urmează Universitatea din București, e pasionat o vreme de psihologie, publicând în 1937 și un studiu în domeniu – *Educarea voinței*, colaborează la revistele *Bugeacul* (din a cărei redacție face parte), *Viața Basarabiei* ș. a., are simpatii politice de stânga, dar colaborează și cu siguranță, crede în viitorul comunist al omenirii, dar este arestat imediat după

ocupația sovietică, învinuit de activitate antisovietică și condamnat la moarte la 19 aprilie 1941, într-un proces al judecătorei din Ismail, fiind probabil executat în scurt timp după proces. [9]

Dacă primul roman, *Însemnările unui flămând*, a fost considerat un „ciudat volum” iar al doilea, *Studentul din Bugeac*, „o povestire naivă în fond și surprinzător de uscată” [10], ultimul roman al lui Ioan Sulacov, *Fiul poporului*, a suscitât un interes deosebit al criticii literare: „*Fiul poporului* marchează o nouă etapă în ascensiunea spre perfecționare a d-lui I. Sulacov cu calități reale și viziune de romancier...” [11].

Vocea lui tinerească, interogativă a fost înăbușită brusc de hăul negru care în iunie 1940 cuprinse Basarabia: „Tăcere, golani, / Azi împlinesc treizeci de ani! / Mahalaua încă tot mai crede / Că sunt același ștregar neastâmpărat...// Dar, vai! De-abia acum, cu înfrigurare, / Văd că totul se duce ca o visare, / Văd că reîntoarcere nu-i. / Să-mi cer tinerețea înapoi, dar cui?!” (*La treizeci de ani*) [12]. Poetul și dramaturgul Gheorghe A. Rusu, născut la 11 ianuarie 1909 în satul Cosăuți, județul Soroca, după studiile făcute la Școala Normală *Petru Maior* și la liceul *A. D. Xenopol* din Soroca, a fost învățător în satul de baștină, apoi la Florești, Căprești, Cotiujenii Mari, Horodiște, fiind foarte cunoscut în câmpia Sorocii [13]. „Directorul școlii... Rusu” și „soția lui, tot învățătoare”, numită de săteni „Rusoaica” cea cu care „mama se avea de bine”, sunt evocați de Ion Druță în nuvela *Horodiște* [14]. Gheorghe A. Rusu debutează cu volumul de versuri *Freamăt* (1934), în care e vizibilă influența poeziei eminesciene: „Dar azi renunț la tot ce este / Acest coșmar deșert și mic.../ Îmi pare totul o poveste / Și nu pot crede în nimic.” (*Renunț*), a celei coșbuciene: „Noi suntem pasageri / Pe-aici pe pământ / Noi... și azi, ca și ieri, / Cu același avânt, / Gonind undeva...”, finalul amintind un celebru poem al lui Rainer Maria Rilke: „Suntem în război / Și nu vrem să știm / Că moartea e-n noi.” (*Noi*) [15].

După debutul în poezie Gheorghe A. Rusu se afirmă ca dramaturg cu piesele *Pietrarii și Văpăi*, cea dintâi montată la Teatrul *Vasile Alecsandri* din Iași, dar și ca un talentat publicist și pedagog de vocație, fiind un colaborator asiduu al mai multor publicații de profil, în special al revistei *Solidaritatea*, publicație a Asociației învățătorilor din județul Soroca.

Tânărul scriitor, care se definea „*copil cu suflet de poet*” și avea presentimentul morții: „Mi-e dor!.../ Dați-mi paharul destinului meu, / Căci mi-e dor să-l simt, mult mi-e dor! / Să mulțumesc cucernic slăvitului Zeu - / Să cânt, să cânt... și-n cântec eu să mor...” (*Cântec*) [16] e arestat împreună cu toată familia la 13 iunie 1941 și după mai multe luni de tortură și munci istovitoare la tăierea pădurilor, unde erau hrăniți doar cu pește stricat și apă din mlaștini, în lagărul OLT-5 din Ivdel, regiunea Sverdlovsk, („sleit de putere – după mărturia învățătorului Ion Mihail Ciobanu, care a împărțit cu el chinurile detenției – toată noaptea a cântat... cântecele *Patru boi cu lanțu-n coarne* - cântec popular, *Mama*, cuvintele de Gheorghe Coșbuc, și altele”), a murit în noaptea de 27 spre 28 februarie 1942 „*cu cântecul pe buze*”. [17].

Descendent dintr-o familie de ofițeri superiori, participanți la Unirea Principatelor și la Războiul de Independență (1877 – 1878), el însuși, ca și ceilalți doi frați ai săi, erou al primului război mondial, poetul mesianic Cezar Al. Stoika (n. 12.01.1891, București) era convins că a scris în *sacra epopee* cel puțin un cuvânt: „De voi muri, slăvită mamă / A bunătății și a răbdării, / Cu ochii ficși spre idealul -/ Ce se-nfiripă-n largul mării: / Să știi că-n preajma Neființei -/ Încununat de curcubee - / Îți va surâde fiul tău / Ce-a scris în sacra epopee / Cu jertfa sângelui: O Slovă”. Publică la București, până la primul război mondial, două volume de versuri *Flori de primăvară* (1912) și *În ritualul vieții* (1913), redactează, împreună cu fratele său Const. T. Stoika (23.02.1892 – mort pe front la 23.10.1916) revistele *Văpaia* și *Poezia* (1912 – 1915). După primul război mondial se stabilește în Basarabia, profesează avocatura inițial la Orhei, apoi la Chișinău, devine consilier la primăria capitalei Basarabiei din partea Partidului Liberal și se remarcă în viața literară nu doar ca poet, ci și ca istoric și critic literar (remarcăm studiul *Cincinat Pavelescu, profil literar*, Chișinău, 1938). Împreună cu un alt frate al său, Titus T. Stoika (14.10.1893 – 1983) publică, la împlinirea a șase ani de la reunirea Basarabiei cu Patria, volumul *Basarabia, pământ românesc*, o inspirată *culegere de date și documente istorice* (Chișinău, 1924), care va fi în 1940 principalul capăt de acuzație al anchetatorilor NKVD-ului. Explicația rămânerii sale la Chișinău la 28 iunie 1940 e de o

naivitate dezarmantă și trădează profunda necunoaștere de către cea mai mare parte a intelectualilor români a realităților din imperiul sovietic: voia să-și vândă locuința din centrul Chișinăului și alte averi ale sale. Ciocnindu-se de realitatea regimului comunist, împreună cu alți șase compatrioți naivi ca și el, semnează în numele unui „comitet al funcționarilor români și al locuitorilor României care au rămas aici” (în Basarabia – n.n.) o cerere în care roagă „cu plecăciune” să li se indice „ziua și mijlocul de transport pentru noi și familiile noastre împreună cu lucrurile” pentru a pleca în România [18]. NKVD-ul le stabilește tuturor ziua arestării și deportării în Siberia. Cezar Al. Stoika e arestat la 5 august 1940, acuzat că a făcut parte din „partidul fascist al Liberalilor”, că „a scris literatură antisovietică” (principala probă fiind cartea sa despre Basarabia), e torturat până la 4 octombrie 1940 și apoi, deși era bolnav, e deportat în lagărul de la Nijne-Amursk, unde moare în chinuri la 21 martie 1942.

Destinul tragic al poetului face ca ultimul său poem – *Elegie* – publicat în 1940 în revista *Viața Basarabiei*, să capete valențele unei premoniții: „Când mă trezesc, o, iubito! / Sub cerul străin și captiv, / Cules printre leșuri de dușmani, / Cuprinși de-un fior milostiv...// Și scapăr în bezna celulei: / O clipă portretul să-ți sorb; / Mirajul mi-inundă în suflet.../ Și iar e-ntunerice orb...” [19].

Rareori destinul tragic al autorului își pune amprenta și asupra operei sale într-o măsură atât de copleșitoare cum este cazul scriitorului Mihail Curicheru. Născut la Negrești, județul Lăpușna, la 12 august 1910, într-o familie de țărani, își consacră destinul copiilor de la țară, fiind timp de un deceniu învățător la școlile din satele Cimișeni, Grățiești și Curluceni, după ce, în 1930 absolvise Școala Normală din Chișinău. Talentatul învățător debutează în 1936 cu un articol despre pedagogie, *Grădina școlară*, în *Școala basarabeană* (februarie 1936), devenind un colaborator fidel al acestei reviste unde va publica până la finele anului 1939 alte cinci studii pedagogice: *Învățătorul jertfă* (nr.4, 1936), *Recompense și pedepse?* (nr.5-6, 1937), *Străjeria: Credință și muncă pentru țară și Rege* (nr. 7-8, 1937), *Chemarea femeii în educație* (nr.3, 1938) și *Civilizație și codru* (nr. 5-6, 1938), precum și o recenzie la romanul lui Sabin Velican *Pământ viu*, (nr. 7-8, 1939) [20]. În nuvelele sale, găzduite de două dintre cele mai importante reviste literare din Basarabia *Viața Basarabiei* [21] și *Itinerar* [22], Mihail Curicheru „parcă prezicându-și tragica soartă, a dat expresie... sentimentului înstrăinării de mamă, de „cuibul părintesc” și oscilării dramatice între vis și realitate, între împlinire și căderea în abisul neșansei...”, tânărul scriitor știind să îmbine „filonul neosămănătorist... cu psihologismul de esență intelectualistă, îmbinare care este însemnul unui prozator de mari perspective” [23].

În 1938 Mihail Curicheru publică romanul *În deal la cruce*, apreciat favorabil de mai multe reviste literare: de la *Speranța*, care apărea la Orhei [24] și *Școala basarabeană*, publicație a Asociației Corpului didactic din Chișinău [25], până la cea mai prestigioasă revistă literară din Chișinău, *Viața Basarabiei*, care a inserat o amplă recenzie la roman: „...D. Curicheru încearcă să ne descrie un fragment din viața de la țară, dintr-un sat basarabean, - pe o tematică rebrenistă: doi flăcăi rude, prieteni, care jură la o cruce din deal frăție de cruce, iar unul din ei își ia angajamentul că o să păzească iubita celuilalt, de altul, până la întoarcerea din armată; între timp Ion, cel rămas acasă să păzească pe Ileana, se îndrăgostește de ea... și o fură de la părinți, Petre se îmbolnăvește de oftică, moare... Subiect popular, mediu, atmosferă din viața de la țară... Limba-i populară, sugestivă, mlădioasă, expresivă și poetică și face ca lectura romanului să fie ușoară.” [26].

În mod cu totul inexplicabil în nici una dintre marile biblioteci de limbă română nu s-a păstrat vreun exemplar al acestui roman, recent descoperindu-se, într-o colecție particulară de la București un exemplar al acestei cărți cu paginile finale lipsă.

Neșansa l-a urmărit pe autor și cu cel de-al doilea roman al său, *Fundul negru*, anunțat ca „un roman de largă respirație epică” și prezentat în ianuarie 1940 spre editare, dar dispărut odată cu arhivele editurii în acel an tragic pentru destinul național.

Izolată în sat de ploiosul sfârșit de iunie 1940, scriitorul, căruia cu o lună înainte i se născuse fiica Elena, nu reușește să se evacueze, astfel că, în noile condiții el încearcă să se adapteze,

colaborează la revista *Octombrie*, intră în Uniunea Scriitorilor din RSSM, dar un denunț anonim face ca la 22 iunie 1941 să fie arestat, torturat și dus în Siberia, în lagărul de la Igarka-Taișet, unde moare în 1943.

Un destin contrariat l-a avut poetul, publicistul și traducătorul Alexandru Terziman (Isaac Alterzon) care se stabilise la Chișinău pe la finele anului 1920 în calitate de Inspector al Artelor și corespondent al ziarelor bucureștene *Adevărul* și *Dimineața*. Născut la 28 noiembrie 1894 în comuna Stănișești, Tecuci, el debutase cu versuri și povestiri pentru copii și tineret în ziarul stângist *Chemarea*, editat la București de N. D. Cocea. Odată cu venirea la Chișinău, transferă aici și publicația săptămânală ilustrată *Biblioteca copiilor și a tinerimii* (apare în anii 1918 – 1922), al cărei director și fondator era alături de I. Tedescu. În paginile acestui magazin cultural enciclopedic, distractiv și didactic publică poezii și proze originale, traduceri, articole, recenzii, dar inserează și texte literare aparținând lui Ioan Slavici, G. Coșbuc, Al. Macedonski, G. Galaction, Nichifor Crainic, D. Iov ș. a. Colaborează și la revistele chișinăuiene *Moldova de la Nistru* și *Renașterea Moldovei*, la cotidianul *Dreptatea*, e implicat într-un șir de scandaluri de presă și procese judiciare, fiind acuzat, nu fără teme, de unii ziariști basarabeni, că simpatizează cu Internaționala a III-a și cu bolșevismul.

La fondarea revistei *Viața Basarabiei* este în echipa de redactori alături de P. Halippa și N. Costenco. În *Viața Basarabiei* va susține timp de doi ani mai multe rubrici: *Revista revistelor*, *Cronici*, *Cărți noi*, *Însemnări și recenzii*. În 1927 îi apare primul și unicul volum de versuri *Stele sub nori*, apreciat favorabil de critica literară. Până în 1940 publică mai multe zeci de poeme pe care nu le mai adună în volume, dar care conturează imaginea unui poet de factură tradiționalistă, pe linia Ion Pillat, sentimental și delicat, cu nostalgii pentru vremurile apuse și pentru trecutul patriarhal: „Lumini verzui și roșii...Tăcere...Șine...Gara, / Deasupra cărei cade în fâșii ude, sara... / Un scurt semnal...Un șuier... Și iar tăcere... O fată / Ce flutură nostalgic batista-nlăcrămată... // Așa pornești, odată, fără să știi la drum.../ E toamnă...pomii veștezi... Din scundul cer de fum / Se cerne, monotonă, o bură vespérală / Pe trenul care pleacă din stația rurală... // Îți sprijini fața-n palme și-ngândurat privești / Priveliștile triste ce zboară sub ferești, / Întruna parcă-aceleași sub surul bolții cort...// ...În urma ta, trecutul rămâne ca un mort...” (*Toamna în tren*) [27]. M. Cimpoi menționează, în *Istoria* sa aceste versuri premoniționale: „Acum un glas din altă lume / Se înalță pe aripi de fantasme”. [28].

În iunie 1940 rămâne la Chișinău din convingere politică, Al. Terziman fiind sigur că URSS e țara dreptății. Se conformează rigorilor realismului socialist, scrie piesa de teatru *Căpșuna roșie*, e angajat la revista *Octombrie* publicație a Uniunii Scriitorilor din RSSM, face traduceri din literatura rusă și din cea evreiască, dar în discuțiile cu noii colegi de creație veniți de la Tiraspol caută să le demonstreze acestora că ei scriu într-o „limba moldovenească” rudimentară, că limba noastră are suficiente cuvinte și împrumuturile „la nimereală” nu sunt binevenite, la fel ca și invențiile absurde. Aceste discuții vor constitui principalul capăt de acuzație – „românizarea „limbii moldovenești” – care se va extinde în inventarul NKVD-ului până la calitatea de membru al unei „grupări antisovietice”. În zadar Al. Terziman și soția sa vor face demersuri argumentând că el a fost până la 1940 o victimă a regimului birocratic românesc, că este evreu și nu vrea să românezeze „limba moldovenească”[29]. Arestat la 26 iunie 1941, este deportat în Siberia, la Irkutsk, apoi la Taișet și, după mai mult de doi ani de chinuri, moare la 23 noiembrie 1943.

Debutând cu studii de istorie literară, cronici, recenzii, schițe și nuvele în publicațiile literare din Basarabia anilor 30 – *Viața Basarabiei*, *Cuvânt moldovenesc* ș. a. - Emil Gane (născut la 8 august 1906, la Cobâlca, Orhei, studii superioare și doctorat în slavistică), subdirector al Arhivelor Naționale din Chișinău, se anunța a fi un critic literar și un prozator de succes. Este arestat la scurt timp după invazia sovietică și după 15 ani de surghiun pe insula Sahalin, în 1955 revine la Chișinău, dar nu se mai afirmă în literatură și moare uitat de toți la 2 mai 1966.

Lider al grupării literare de la *Viața Basarabiei*, teoretician al tradiționalismului autohton basarabean, animator, împreună cu Pan Halippa al vieții literare basarabene (la 21 de ani era redactor șef al principalei reviste literare – *Viața Basarabiei* - „plămânii spirituali ai Basarabiei”),

Nicolae Costenco, născut la 12 decembrie 1913 la Chișinău, e un autor prolific, care în doar opt ani de la debut (1932) publică patru volume de versuri: *Poezii*, 1937; *Ore*, 1939; *Cleopatra*, 1939; *Elegii păgâne*, 1940; precum și numeroase cronică de carte și de teatru, editoriale cu aspect teoretic, eseuri, traduceri, nuvele, și se impune ca o personalitate de prim plan a vieții literare din Basarabia anilor '30. Poezia sa "vulcanică ce găsește pentru lava interioară a trăirii erupții exterioare de pajuri de foc și nori de cenușă" e una a imedialității și impetuoșității, a „rapidității picturale a gândirii”, plină de „culoare locală, fond sentimental păgân marcat de note mistice”, de „senzorialitate și tristețe eseniană” altoite „pe trunchi eminescian”, autorul îmbinând „mijloacele folclorice, cele galant-madrigalești medievale și cele energice „telegrafiate” [30]. Slăbiciunile ei, matricea stilistică difuză derivă tocmai din acest eclecticism bizar, nestăvilit. Marcat, în plan politic, încă în perioada interbelică de nostalgii stângiste (a cântat *Spania revoluționară*), N. Costenco salută, alături de alți colegi de generație actul ocupației sovietice de la 28 iunie 1940, încercând să se adapteze rigorilor noului regim, dar este arestat și la 25 iunie 1941, este deportat în Siberia, la Dudinka și Norilsk unde se află timp de 15 ani.

Poeții și scriitorii care la sfârșitul lui iunie 1940 au reușit să se refugieze peste Prut (Ion Buzdugan, Pan Halippa, Dimitrie Iov, Sergiu Matei Nica, Vladimir Cavarnali, Ecaterina Cavarnali, Andrei Ciurunga, Olga Crușevan-Florescu, Lotis Dolenga, Petre Gheorghian, Antonie Luțcan, Vasile Luțcan, C.A. Munteanu, Octav Sargetiu, Iacob Slavov, Nicolae Gh. Spătaru, Trofim Suruceanu, Alfred Basarab Tibereanu, Iorgu Tudor, Petru Stati ș.a.) au continuat să scrie cu gândul la semenii lor rămași în captivitatea sovietică. La București Pan Halippa și alți câțiva colegi ai săi continuă să editeze, până în 1944, revista *Viața Basarabiei* – „capul de serie al revistelor din anii '30 și steaua călăuzitoare a culturii din această perioadă fecundă” în istoria Basarabiei [31] – în editorialul primului număr, apărut la București, accentul fiind pus pe unitatea națională românească: „Prezentul tragic al Basarabiei nu o scoate din marea familie românească, oricât ar stărui stăpânii ei de astăzi în afirmațiile lor străni că Moldovenii și Românii sunt două națiuni deosebite” și, de aici, încrederea că reunificarea națională nu va întârzia să vină: „Pornim la drum cu credința că mai curând sau mai târziu va veni ceasul acela, când Dumnezeu părinților noștri se va îndura de noi – pribegii – și de ei – supușii fără voie – și din nou vom fi cu toți românii împreună, liberi și stăpâni pe viața și destinele noastre” [32].

În paginile acestei publicații și în volumele editate, poeții Basarabiei, pribegi în propria țară, au publicat numeroase pagini, dând expresie durerii și disperării celor nevoiți să ia drumul pribegiei, ca în această *Doină* a lui I. Valerian cu reverberații eminesciene: „Verde și iar verde / Frunză de pelin / De la mare la Hotin, / Și mai sus în miază-noapte / S-a pornit un nor de șoapte: / Vin sătenii, orașenii, / Frații și surorile / Pe drum de băjenii / Coborând la vale / Spre inima Țării, / În căruțele durerii... // Verde și iar verde / Foi de chiparoase, / Doamne Iisuse Hristoase, / Dă-ne har să ne gândim / Cât putem să suferim, / În talanga doinelor / În aghiazma apelor, / Să putem greul ni-l duce / Cum l-ai dus și tu pe cruce”... Prin noianul de tristețe și durere, răzbate, în finalul acestei *Doine*, și o rază a speranței: „Până când ni s-o ivi / Steaua magilor în zi, / Apele să se unească / Punțile la loc să crească, / Iar sub cerul fără nor, / Oamenii la loc să vie / Împăcați la matca lor.” [33]. Același optimism dureros îl exprimă, în poemele sale din acea perioadă și Pan Halippa: „Pământ natal, sărmană Basarabie, / Din nou puteri vrăjmașe te supun la chin; / Din nou o crudă și păgână sabie / Vrea să-ți retez umilitul chip creștin. // Martiră din vechime și din veac în veac, / Vei sângera din nou sub prapur ca de foc; / Așa ți-a fost destinul, groaznic de sărac, / Așa ți-a fost norocul, plin de nenoroc! // Dar pas cu jalea, scumpă Basarabie! / Trecutu-i plin de pilde de nenlăturat. / Că cine scoate ne-ndurata sabie, / De dânsa cade ca buruiianul secerat!” (*Basarabiei mele*) [34].

Deși „glasul de tun” al ocupației le-a marcat destinul, așa cum se exprima plastic poeta Lotis Dolenga-Eliade: „În zările de groază, când omul pigmentează / Apusul roșiatic al vechilor culturi, / Pământul crud și sadic mereu se ospătează / Și soarbe sânge proaspăt cu mii și mii de guri” (*Glas de*

tun) [35], vocea poezilor basarabeni refugiați era puternică și mobilizatoare pentru conaționali chemați să dea răspuns unui șir de întrebări: „Tu, Basarabie, frumoasă, cum / Pe alta Domnul n-a coborât harul / Din jalea care te-a-mbrăcat, spune, / Spune, cine ți-a călcat hotarul? // Tu, Basarabie bogată, cum / Numai Nistrul știe și cu Prutul, / Din rodul zămislit cu trudă, spune, / Spune, cine-ți jefui avutul? // Tu, Basarabie cuminte, când / Vara peste șes a-ntins fuioarele / Și-a copt holdele de aur, spune, / Spune, cine-ți necinsti fecioarele? // Tu, rai basarabean, cum altul nu-i, / Morții să se bucure și viii, / Din sate ce-nfloresc coline, spune, / Spune, cine ți-au furat copiii? // Tu, Basarabie creștină, cu / Voievodale ctitorii sfințită, / Lasă clopotele să ne spună / Biserica de cine-i pângărită ?..” [36]. Elocvent pentru starea de spirit a scriitorilor care s-au văzut nevoiți să-și părăsească, în iunie 1940, casele, e tulburătorul volum al lui Dimitrie Iov *Covor basarabean*, scris în primele luni ale pribegiei, publicat în *Viața Basarabiei* și în alte reviste literare și editat trei ani mai târziu, carte prezentată elogios în octombrie 1940 de I. Al. Brătescu-Voinești: „Ah! Ce dumnezeiesc de nobil rol a dat Dumnezeu poezilor: ca din durerile, din sfâșierile sufletești să poată face cântece pentru alții. Refugiat din Basarabia, cu sufletul încărcat de obidă, rățăcește acum pe ulițele Bucureștilor... Și iată că ochii lui întâlnesc un covor, a cărui vedere îi însutește durerea, îi sfâșie inima, gândindu-se la comorile de frumuseți ale coastei smulse din trupul țării sale și la bruma de gospodărie ce, reușise și el, biet poet, să întemeieze acolo. Și iată-l cum preface chinuitoarea lui sfâșiere în cântec pentru alții, în poezie pe care n-o poți ceti cu voce tare, pentru că te-nneacă plânsul, poezie care merită să figureze în toate antologiile noastre viitoare și pe care o vor învăța de aci încolo pe din afară toți copiii neamului nostru.” [37]. Lacrimile poetului Dimitrie Iov erau și ale confrăților săi care contemplau aceeași dramatică priveliște a covorului basarabean stropit atunci cu sânge nevinovat: „Eu am luat doar lacrimile toate / Și le-ntovărășesc cu-a altor frați, / Dar inima acolo la voi bate: / Aceeași între Nistru și Carpați. // Când dorul meu colindă sat cu sat / Eu sunt alături de voi moldoveni; / Voi când veniți acasă pe-nnoptat, / Tu suflete pe prispă te așterni...” (*Scrisoare peste Prut*) [38].

Drama scriitorilor și poezilor basarabeni continuă și în primul deceniu postbelic, după reinstaurarea în august 1944 a regimului sovietic de ocupație. Scenariul se repetă, exact ca în iunie 1940. În chiar primele zile noi ocupării dispăre fără urmă scriitoarea Iulia Dicescu-Siminel, fiica lui Pavel Dicescu, autoarea studiului *Cântecele moldovenești din Basarabia* (1933), prefațat de Nicolae Iorga, care remarca „începutul bun, datorit unei Românce inimoase”. Majoritatea poezilor și scriitorilor țin cont de experiența anului 1940 și se refugiază peste Prut, dar în scurt timp regimul comunist e adus pe vârful baionetelor sovietice și instalat cu forța și în România, astfel că mulți dintre ei (Pan Halippa, Petru Stati, Boris Baidan, Dimitrie Iov, Sergiu Matei Nica, Al. Tambur, Andrei Ciurunga, Vasile Țepordei s.a.), sunt arestați, aruncați în temnițe sau dați pe mâna sovieticilor și deportați în Siberia. O bună parte a scriitorilor romani din Basarabia au fost nevoiți, pentru a se salva, să renunțe la scris, manuscrisele altora au fost confiscate și arse sau au fost pierdute. Perdeaua de plumb a neantului s-a așternut peste mulți dintre ei. Doar câțiva dintre scriitorii români din Basarabia au reușit să ia calea amară a exilului (Eugen Coșeriu, Sergiu Grosu, Alexandru Lungu ș.a.) și să se afirme pe alte meleaguri.

Poetul, publicistul și tribunul Pan Halippa, unul dintre artizanii Unirii cu Țara la 27 martie 1918, liderul grupării literare de la revista *Viața Basarabiei*, deputat în Parlamentul României și ministru în mai multe guverne interbelice, împărtășește destinul tragic al altor colegi ai săi, deputați în *Sfatul Țării*. Este arestat la București în 1950 și întemnițat la Sighet, iar doi ani mai târziu este dat pe mâna sovieticilor care îl condamnă la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. În 1955, la doi ani după moartea lui Stalin, e readus în România și închis la Gherla până în 1957. Anii de refugiu și de temniță nu l-au frânt, autorul *Florilor de pârlăoagă* și a *Testamentului pentru urmași* fiind, până la sfârșitul vieții, în avangarda luptei pentru dezrobirea Basarabiei, a cărei chemare a auzit-o mereu: „Am dat mâna cu vremea și soarta / Și-am purces să străbat un pustiu. / Nici ai mei, nici dulăii, nici poarta / N-au simțit pasul meu grijuliu. // Mă cheamă Basarabia dragă / Zăbrelită de-a lungul și latul. / În zadar așteptând s-o-nțelegă / Petersburgul semeț și-mpăratul. // Mă cheamă țărâtimea

sărmană / Osândită la trai fără pâine. / Sângerând de un veac, dintr-o rană / Dobândită prin săbii creștine...” (*Spovedanie*,)[39].

Poetul, eseistul, criticul literar și traducătorul, Petru Stati (08.07.1903, Tăutești, jud. Iași - 28.XI.1978, Iași), cel care, după un debut fulminant în anul 1930, impunea un „moment aparte în poezia basarabeană și în cea română” „printr-o topire organică a motivelor simboliste și expresioniste în tipare clasiciste vegheate cu un acut simț al măsurii, al dreptei cumpene” [40], a cunoscut și el, în perioada postbelică, întreg calvarul pușcăriilor comuniste și a deportării în Siberia. Arestat la București în 1952, el este predat sovieticilor și revine în țară după 12 ani de tortură, chinuri și muncă silnică în Siberia, în 1964. În perioada interbelică, după absolvirea facultății de Litere și Filosofie a Universității *A.I.Cuza* din Iași, Petru Stati a fost profesor de antichitate greco-română la Soroca, Bălți și Iași, apoi prim-redactor la revista *Cuget moldovenesc*, revista stabilindu-și, în 1937, redacția la Iași și găzduind în paginile sale, în acea perioadă, opere literare semnate de Ion Buzdugan, Victor Eftimiu, Dimitrie Iov, Edgar Papu, Petre V. Haneș, Tatiana Gălușcă ș. a. A fost printre fondatorii Societății Scriitorilor și Publiciștilor basarabeni, întemeiată în martie 1940, în timpul războiului stabilindu-se la Iași. Autor a douăsprezece cărți de poezie și a câteva volume de traduceri din poezii și epigramaștii latini (Ovidiu, Catul, Propertiu, Vergiliu, Horațiu, Tibul, Lucrețiu, Seneca ș.a.), Petru Stati s-a remarcat ca o personalitate cu principii ferme și repere sigure în artă, râvnind perfecționismul, încercând să aducă la rigorile clasicului forme romantice, arid-intelectualiste, baroce ori mesianice, demonstrând o căutare ferventă a trăiniciei acestuia. G. Călinescu îl considera, în *Istoria* sa, ca fiind un „Interpret corect din latină” și „un poet de tipul clasic cu reveria calmă și cam școlară și desenul timid”, care „singur și-a definit poezia sa de tehnică minoră: „Trăind adesea-n lucruri prea aproape, / În ulmul sur, în lespezi, în trifoi, / Mi-i mersul vieții neted sau șuvoi, / Prea mult și peste tot vorbesc de ape. // Cântarea mea e firea când nouă și când veche.../ Nu cere ascultare, se dă cui o întrebă, / Cu sufletul pe buze, cu inima întreagă. / Podoabele-i modeste, cireșe-s la ureche.” [41]. Tehnicile poetice ale lui Petru Stati mai vădesc și o măiestrie de giuvaiergiu, care lucrează cu eleganță și finețe la formele miniaturale, dându-le farmec și strălucire, traducerile sale din poezia latină sunt fidele originalului, întrunind calități poetice distincte. Rigorile și artificii tehnice duc, uneori, la manierism, amintind de Ion Minulescu: :” În testamentul meu sentimental / Scris în tumultul unor noi Cartagini, / Vei desluși plutind peste paragini /Un chip de fată cu surâs banal. //Dar contemplând profilu-i sculptural, / Transfigurat prin filtru de imagini, /Tu să citești pe locul gol din pagini /Nepotolita-mi sete de ideal. //A mea e candida înviorare / Și tot izvorul luminos, din care /Și-a făurit sublima ei găteală. // Și dacă uneori n-am fost în stare / Să-i împletesc cunună de beteală, /Am plâns atunci făptura-i ideală” (*Epilog sentimental - cititorului*). Atunci când autorul îmbină în acest aliaj elemente simboliste și expresioniste, bântuit fiind de fantoma perfecțiunii, stilul poemelor sale e unul proteic: „Eterna căutare, carbunele și-l scrie / Pe lepedea stâncoasă, pe arbori și pe zări, / Răspunsul singur naște iar mii de întrebări / Ca vântul ce ridică nisipul din pustie” (*Năzuinți*). ”Citit atent, - remarca M. Cimpoi – Petru Stati este esențialmente clasicul marcat nu atât de spiritul măreț și liniștit al Eladei lui Winckelmann, cât de unirea seninătății apolinice cu tragismul dionisiac în sensul lui Nietzsche, ceea ce impune figura paradoxală a unui clasicist modern.” [42].

A scris studii și articole despre opera eminesciană, alte articole de critică literară au rămas risipite în revistele literare ale vremii. GULAG-ul sovietic a frânt destinul literar al acestui mare intelectual, care, după revenirea în țară în 1964 a activat un timp doar ca profesor la un liceu din București.

Un destin tragic l-a avut poetul, traducătorul și publicistul Boris Baidan, născut la 21 octombrie 1912 în satul Bairamea din județul Cetatea Albă, care, după temeinice studii universitare în lingvistică la Universitatea din Iași (1939), este profesor la Liceul *Ștefan cel Mare* din Tighina până la 28 iunie 1940, când se refugiază peste Prut. În 1945 își ia doctoratul în slavistică, etnografie și folclor, profesează la Universitatea din Cluj-Napoca, unde e asistentul

profesorului Emil Petrovici. Activitatea literară și-o începe încă în anii de studenție, colaborând cu versuri, studii literare și traduceri la revistele literare din Iași : *Glasul studențimii*, *Însemnări ieșene*, *Pleiada*, *Arhiva*, și la cele din Basarabia : *Viața Basarabiei*, *Itinerar*, *Bugeacul*, dar și la revista *România nouă* din Sibiu sau la revista *Orientări*, care apărea la Moinești.

În poezia lui viziunea plastică de factură simbolistă se îmbină cu manierismul delicat, amintind de Iom Minulescu: "Când pe Baudelaire l-am recitat de patru ori / și i-am pătruns în adâncime toată arta,/ pecetluindu-i "cartea despre flori " / cu lacrima iubirii ce mi-a dat-o soarta, // când gândul parfumat / sfios mi l-am depus lâng-un altar / iar sufletul înfiorat, mi l-am furat / strângându-l furtunos la piept ca un avar, // când ochii triști am concentrat în ei / tot farmecul făpturii tale / atunci am scris despre femei / și am semnat poemul strofelor sentimentale. " (*Poemul strofelor sentimentale*), [43], neliniștea existențială se îmbină cu vagi ecouri bacoviene: "Aici, la margine de lume mă frământ / să-mi răstignesc credințele ce-nvie mâine./ Aici, sub catedrala dorurilor, jurământ / rostesc și-ntreb: «hei, timpule, cu mine cum rămâne? " (*Epistolă*), [44]. Volumul de versuri *Invitație la melancolie*, apărut în 1940, s-a bucurat atât de aprecieri entuziaste, cât și de critici contestatatoare , mai ales din partea colegului de generație Nicolae Costenco.

Boris Baidan a realizat o excelentă traducere în limba română a *Cântecului despre oastea lui Igor*, apreciată de Lucian Blaga, Constantin Daicoviciu și Romulus Vuia, care urma să apară la editura bucureșteană *Casa școalelor*. La finele anului 1947 este arestat la București, predat sovieticilor, care-l condamnă «pentru trădare de patrie» la 10 ani de pușcărie, 5 ani de exil și 3 ani lipsire de drepturi cetățenești. Este deținut în lagărul din Rakpas, regiunea Komi, de unde se reîntoarce la Chișinău abia în 1968, dar nu mai poate reveni la preocupările literare și științifice de altă dată, și după câțiva ani de muncă în calitate de muzeograf și corector la ziare, se sinucide la 8 mai 1984.

„Talentatul zugrav al vieții simple moldovenești” și „bunul cunoscător al sufletului și limbii române” – după aprecierea lui Mircea Străinul [45] – poetul Dimitrie Iov, venit în Basarabia de la Botoșani după absolvirea Școlii Comerciale Superioare din Iași, autor al mai multor cărți de nuvele, se integrează organic în peisajul literar basarabean, devenind liderul grupării literare de la Soroca și fiind un colaborator fecund al celor mai importante reviste literare de la Chișinău, Iași și București. Pentru activitatea sa din Basarabia, cartea *Basarabia, pământ românesc*, și, în special pentru volumul de versuri *Covor basarabean* (Iași, 1943), din care am citat mai sus câteva poeme, este acuzat în octombrie 1944, alături de Al.Brătescu-Voinești, N.Batzaria, V.Carianopol, V.Militaru, D.Almaș ș.a., că «au făcut apologia războiului de jaf și cotofire împotriva populațiilor pașnice ale Uniunii Sovietice» [46]. În 1945, la Craiova, D.Iov este arestat și, după 14 ani de detenție, poetul „adâncurilor vulcanice ale ființei” [47] se stinge din viață la 22 august 1959 în pușcăriia de la Aiud.

La 28 iunie 1940 venise „viscol muscălesc peste tămâia sufletului drag”, „și nu-i mamă să-mi prindă veșnicia la cap,/ și nu-i soră să-mi aștearnă poiana pe papucii de mort,/ nu-i Arhanghelul să-mi tragă giulgiul albastru ca un potcap,/ și nu-i frate să-mi dea sărutarea ca o sabie s-o port,/ și nu-i iubită cu cosițele ei să mă-nfășoare...”, scria poetul Sergiu Matei Nica în poemul *Disperare* [48].

Născut la Holercani, Soroca la 20 august 1917, poetul debuta la 16 ani în revista *Limba noastră*, pentru ca în anii următori versurile sale să fie găzduite de cele mai prestigioase reviste literare din Basarabia și din țară. La 19 ani este deja redactor la *Viața Basarabiei* și la *Itinerar*, iar după un an prim-redactor la *Gazeta Basarabiei*., având colaborări și la alte publicații basarabene: *Raza*, *Luminătorul*, *Basarabia literară*, *Cuget moldovenesc* ș.a. Primul său roman *Nasturii albi (Seminaristii)* a rămas în manuscris, iar cel de-al doilea, *Șilimon Pălămariu*, a fost publicat fragmentar în *Viața Basarabiei* la finele anului 1937, fiind bine apreciat de critica literară. Luptă pe frontul de est și este rănit, în spital redactează primul său volum de versuri – *Furtuni pe Nistru* (Chișinău, 1943), urmat în 1944 de volumul *Aluviuni*, cărți apreciate de critica literară. Nichifor Crainic menționa că poezia lui Sergiu Matei Nica are «un caracter de clocot turbure și de spontanietate de improvizatie și trecere repede», depistând în poeziile de început ale celui mai personal dintre tinerii poeți basarabeni un amestec de *Cântarea României* și de litanii ale misticii

patriotice a lui Charles Péguy. N.Crainic menționa și vocabularul acestei poezii - «bogat, zdravăn și reavăn, cu multe provincialisme și rusisme» [49]. «Sergiu Matei Nica – notează M.Cimpoi - este un dublu tragic», la fel ca și Andrei Ciurunga, «trăindu-și în condițiile universului concentraționar – propriul exil și exilul Basarabiei natale, «albă și orfană», transformată într-o Vale a Plângerii, în care țărani – în «multe sănii» cu tălpile late ca brazdele plugului – îl duc «pe Hristos în paie, ca pe un rug». [50]. Discursul poetic din tinerețe e direct dar și metaforic mitologizant, cu ritmuri frânte și note fruste: «Cimbru... Tămâie. Stele și găze,/ Glas sângieriu. Picurat de barize.../ Un marș funerar de frunze, de noapte/ Și iarăși tăcere de moarte» (*Basm*) [51].

Poetul este arestat în 1951, încarcerat la Jilava și la Aiud, apoi trimis la muncă silnică la canalul Dunăre – Marea Neagră. După eliberare, în 1955, lucrează doar ca muncitor necalificat și moare, cu trei zile înainte de a împlini vârsta de 56 ani, la 17 august 1973, lăsând câteva scrieri în manuscris: poezii, romanul *Țara lui Dragobete*, volumul de nuvele *Degetele moarte* și o carte de reportaje cu titlul *Pământ de graniță*.

Poezia lui scrisă în penitenciare și după eliberare «se menține în același registru sentimental epistolar.«Iartă-mi scrisoarea, citește-o și, uit-o apoi,/ Precum dreptatea ne uită pe noi! (*Scrisoare de pe Răut*), în care își transcrie trăirile din surghiun ajunse la pragul de sus al suferinței : «Fug de răspântii și-mbrac colanul fals de majolică,/ Mă altoiesc pe coarnă ca snagul, împietrit,/ Spre zori mă sting ca roiul de stele Ananith,/ În timp ce toți mă muștră cu limba venetică.// În munții Galaad beau amintirile nedrepte,/ Răsfrâng în coaste vârfuri curbe de cosor,/ Din peștera rotundă cu pene însingurate de cocoș,/ M-au osândit obleții să nu mă urc pe trepte» (*Surghiun*), sau inventarul biografic în whitmaniene fluxuri de notații fruste veriste: «Seara apar poezii Costenco, Istru, Meniuc și Luțcan,/ Înflorați de Apollinaire și Chateaubriand./ O salută pe eleva Magda Isanos,/ Despre care se spune că scrie frumos.// Apoi vine și Nencev, flămând și deștept,/ Țasta plânge când scrie, cu Esenin pe piept» (poemul 1935). Astfel, pustiul surghiunului, identificat cu cel al Palestinei antice, își dă întâlnire cu pustiul Basarabiei terorizate de istorie («Pridvoarele-s uscate, cămările sunt supte,/ Pădurea măcinată, poveștile-s –nterupte! – *Judecata*)» [52].

Pentru volumele sale ce demascau regimul comunist sovietic – nuvele *Alb și roșu*, *Bandiții*, *Osândiții la moarte*, *Povoljanca*, publicate în 1938 la Bălți, sub genericul *Povestiri din viața sovietică* și reunite apoi în volumul *Spre Golgota* (Bălți, 1939). romanul *Probuđenje (Învierea)*, apărut în versiune rusească la Odesa în 1942 și în original la București în 1943 (apreciat într-o scrisoare de Eugen Lovinescu: „e o zugrăvire pitorească a moravurilor basarabene în cenușiu”) și volumul de nuvele *Crizantema de la frontieră* (Chișinău, 1942) este persecutat, după 1944, scriitorul Alexandru Tambur, personalitate cu un destin zbuciumat și spectaculos. Născut la 8 decembrie 1901 în satul Bolotina, județul Bălți, învață la Chișinău, dar în 1913, împreună cu părinții - Sofia și Petru Tambur, felcer - se strămută în regiunea Kuban, continuându-și școala la Krasnodar (1913-1917) și Stavropol (1918-1919). Se înrolează voluntar în armata generalului Denikin (1920) și după înfrângere se întoarce acasă, în stanița Nijne-Bakanskaia. În 1921 devine student la „tehnicumul” din Severocaucaz, dar după un an este încorporat în Armata Roșie. Evadează și în 1923 trece clandestin frontiera și se întoarce în Basarabia, se stabilește în orașul Bălți unde va desfășura o activitate publicistică și culturală intensă. Colaborează cu schițe, povestiri și articole la *Viața Basarabiei*, *Cuget moldovenesc*, *Flori de stepă*, *Itinerar* ș.a. A fost membru al Societății Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia. Invasia sovieticilor din 1940 îl face să se refugieze peste Prut, dar în 1952 este arestat la București și predat autorităților sovietice, care îl implică în procesul Pan Halippa și îl condamnă la 25 de ani de închisoare, fiind deținut la Vorkuta [53]. În 1956 este amnistiat, încearcă să se întoarcă în România, unde îi locuia familia, dar i se refuză plecarea. Se stabilește la Chișinău, prestează diferite munci, o vreme este administrator la studioul *Moldova-film*. Moare la 18 iunie 1984 lăsând mai multe piese de teatru și scenarii de film inedite.

Regimul sovietic l-a condamnat, la 27 iunie 1944, la ani grei de detenție și pe poetul transnistrean Nicolae Țurcanu (21.1.1918, Nezavertailovca, Transnistria – 17.8.1985, tot acolo),

pentru poemul *Salutarea noastră*, citit la București în cadrul unui concert și publicat în 1942 în revistele *Moldovanul* și *Basarabia*: „*Bună ziua, deal și vale/ Salut, netedă câmpie,/ Bună ziua frați și neamuri,/ Salut, dulce Românie! // Salut, maică Românie,/ Frate, soră, mamă, tată,/ Noi vă zicem „Bună ziua”/ Dar „adio!” – niciodată!*”. GULAG-ul nu l-a frânt, a continuat să scrie, reușind să publice la Chișinău volumele de poezie *Rod* (1963), *Vânjosul pământ* (1968) și *Poezii* (1983).

Mai mult de un deceniu a îndurat calvarul GULAG-lui siberian scriitorul și preotul Vasile Țepordei (5.2.1908, Cârpești, jud. Cahul - mai 2002, București), fiind arestat în 1949, la București, la comanda NKVD-iștilor, pentru articolele sale ce demascau bolșevismul și teroarea țaristă în Basarabia în anii 1812 – 1918, apărute în ziarele *Raza* și *Basarabia*, al căror fondator a fost și pe care le-a condus până în 1940, dar și în revistele bucureștene *Calendarul* și *Țara noastră*. După întoarcerea din lagărul de la Vorkuta va păstori până la moarte Biserica Mărcuța din București.

Un remarcabil poet al rezistenței anticomuniste și antisovietice a fost Andrei Ciurunga (28.10.1920, Cahul – 7.8.2004, București), care până în 1946 semna Robert Cahuleanu. Debutând editorial la numai 16 ani cu volumul *Melancolie*, se impune rapid în viața literară, este redactor la ziarele *Raza* și *Basarabia*, precum și la revista *Basarabia literară*, toate conduse de scriitorul și preotul Vasile Țepordei, publică alte volume de poezie: *În zodia cumpenei* (1939), *Poemul dezrobirii* (1943), *Cântece de dor și de război* (1944). În august 1944 se refugiază la Brăila, lucrează în redacția ziarelor *Expresul*, *Ancheta* și *Înainte*, și editează volumul de versuri *Poeme de dincoace* (1947). În 1949 se transferă la București și este angajat de poetul Mihai Beniuc la redacția revistei *Flacăra*, dar în 1950 este arestat pentru volumele de versuri *Cântece de dor și de război* și *Poeme de dincoace* și este trimis la muncă forțată la canalul Dunăre – Marea Neagră (1950 – 1954). Regimul bolșevic nu-i putea ierta poeme precum *În țara lui Roș Împărat*: „*În țara lui Roș Împărat / Durerea se culcă cu trupul în pat, / Durerea se suie cu sufletu-n cer. // Demult, un copil de dulgher / A spus: - Să fugiți de păcat / Și de țara lui Roș Împărat!..*”, speranța exprimată în poezia *Ca mâine*: „*Ca mâine vor bate tobele iar / Ca mâine vor râde holde de pâine, / Și Nistrul, și Nistrul va sta la hotar, / Ca mâine, ca mâine..*”, sau patriotismul ardent din *Cântec*: „*Stăm în tranșee tupilați, mărunți, / Și gând întreg ne miruie pe frunți: / - Nu-i vis la care jertfa să nu suie, / Cum Românie fără Nistru nu e!*”. După eliberare prestează diferite munci - portar, magazioner, contabil – și continuă să scrie. Având interdicție de semnătură publică în revistele *Rebus* și *Urzica* sub pseudonimele Radu Calomfir, Matei Scutaru, Nicu Grădinaru. În 1958 este identificat ca autor al versurilor *De la Canal*, aflate în circulație orală, e arestat și condamnat la 18 ani de muncă silnică, dar este grațiat după șase ani de detenție. Continuă să scrie, colaborează la reviste literare de prestigiu, publică alte șaisprezece cărți de poezie și memorii.

Studierea operelor scriitorilor români care au debutat și s-au afirmat în Basarabia interbelică și a destinelor dramatice a mării majorități a acestora va întregi tabloul general al istoriei literaturii române, relevând noi aspecte ale rezistenței literare românești față de regimul totalitar comunist. E generația cea mai nedreptățită de istoricii literaturii, fiindcă numele multora dintre scriitorii români din Basarabia interbelică nu puteau fi amintite atât în Moldova dintre Prut și Nistru aflată sub ocupație sovietică, cât și în România socialistă din teamă să nu se supere marele vecin de la răsărit. În cei peste douăzeci de ani de la prăbușirea comunismului, deși dezbaterile despre rezistența literară în perioada totalitară, au fost de multe ori destul de dinamice, cazul scriitorilor români din Basarabia n-a fost luat în discuție iar istoriile literare, cu foarte mici excepții, s-au limitat la simple enumerări de nume sau chiar la plasarea acestor scriitori, care au plătit cu viața sau cu ani grei de detenție, în contextul așa-zisei “*generații pierdute*”, de rând cu acei autori care în primul deceniu postbelic s-au conformat rigorilor realismului socialist, încercând apoi să se debaraseze de proletcultism. Pe măsură ce arhivele din spațiul românesc devin tot mai accesibile, apar noi și noi aspecte relevante ale vieții și operei acestor scriitori care într-o perioadă scurtă de timp, 1918 -1940, au reușit într-un efort energetic de asanare a mediului literar și lingvistic - uneori arzând etapele - să resincronizeze literatura basarabeană, aproape de dispariție în ultimele decenii de existență a Imperiului Rus, cu literatura română din țară și cu tendințele predominante în viața literară a

Europei interbelice. E un fapt demn de luat în seamă, mai ales că un alt proces de resincronizare literară românească, început după 1990 e încă în derulare.

Referințe

- [1] Călinescu, G., *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, București, 1982, pp. 967 – 968.
- [2] *Viața Basarabiei*, revistă a Societății Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia, Chișinău, 1932 – 1944; nr.1, 1933, p. 61.
- [3] Dobroșinschi-Malai, E., *Picături de rouă. Poezii, 1919 – 1920*, Chișinău, ed. *Asociației corpului didactic din Basarabia*, 1921, p.7.
- [4] Dobroșinschi-Malai, E., *Murmur de izvoare, Poezii*, Chișinău, ed. *Itinerar*, 1940, p. 35.
- [5] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ed. a II-a, Chișinău, ed. *Arc*, 1997, p. 143.
- [6] Dobroșinschi-Malai, E., *Murmur de izvoare*, p.17.
- [7] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.143.
- [8] Dobroșinschi-Malai, E., *Picături de rouă*, p. 43.
- [9] Colesnic, Iu., *Ioan Sulacov*, în vol. *Basarabia necunoscută*, v.7, Chișinău, ed. *Museum*, 2007, p. 354. V.: Pânzaru, S., *Ioan Sulacov*, în rev. *Metaliteratura*, Ch., 2002; Aldea-Cuțarov, C., Chișinău, *Un destin mutilat*, în *Glasul Națiunii*, Chișinău, februarie 1992.
- [10] Costenco, N., *Anul literar 1938 în Basarabia*, în *Viața Basarabiei*, nr.1, 1939 și în vol. *Scriitori de la „Viața Basarabiei”*, Chișinău, ed. *Hyperion*, 1990, p. 234.
- [11] *Viața Basarabiei*, nr. 4, 1939, p.69.
- [12] *Viața Basarabiei*, 1938, nr.10.
- [13] Colesnic, Iu., *Gheorghe A.Rusu* în vol. *Basarabia necunoscută*, Chișinău, ed. *Universitas*, 1993, pp. 234-235.
- [14] Druță, I., *Horodiște*, în vol. *Clopotnița*, ed. *Cartea românească*, București, 1988, p.138.
- [15] Rusu, Gh., *Freamăt*, Soroca, *tipografia lui Litvac*, 1934.
- [16] *Viața Basarabiei*, nr. 1-2, 1938.
- [17] Colesnic, Iu., *Gheorghe A.Rusu* în vol. *Basarabia necunoscută*, p. 235.
- [18] Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, *Dosarul 419*; Colesnic, Iu., *Cezar Stoica*, în *Basarabia necunoscută*, vol. 3, Chișinău, ed. *Museum*, 2000, pp.180-185.
- [19] *Viața Basarabiei*, nr.2-3, 1940, p. 106.
- [20] Șpac, I., *Scriitori și publiciști de la «Școala Basarabească»*. Mihail Curicheru, în *Limba română*, nr.6, Chișinău, 1995, p. 120.
- [21] Curicheru, M., *Petale de mac și Mama trăiește*, în *Viața Basarabiei*, nr. 6, 1939.
- [22] Curicheru, M., *Măria sa destinul*, în *Itinerar*, nr. 1, an. I, 1-15 decembrie 1938.
- [23] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.103.
- [24] *Speranța*, publicație a Asociației Corpului didactic din Orhei, an. IV, nr.9, 1938.
- [25] *Școala basarabească*, publicație a Asociației Corpului didactic din Chișinău, an.4, nr.3, 1938.
- [26] *Viața Basarabiei*, nr. 6-7, 1938.
- [27] *Viața Basarabiei*, nr.10, 1933.
- [28] Cimpoi, M., *O istorie deschisă...*, p.149.
- [29] Colesnic, Iu., Al.Terziman, în. *Basarabia necunoscută*, vol. 3, pp.192-203.
- [30] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.173.
- [31] Ibidem, p.95.
- [32] *Un cuvânt înainte*, în *Viața Basarabiei*, nr. 7-8 1940, p.2.
- [33] *Viața Basarabiei*, nr. 7-8 1940, p.33.
- [34] Ibidem, p.76.

- [35] *Viața Basarabiei*, nr.2-3, februarie-martie 1941.
- [36] Iov, D., *Spune Basarabie*, în *Săptămâna C.F.R.*, nr. 22, București, 31 octombrie 1940.
- [37] Brătescu Voinești, Al., *Prezentare*, în vol. Iov, D., *Covor basarabean*, Iași, 1943.
- [38] Iov, D., *Covor basarabean*, Iași, 1943, p.17.
- [39] *Viața Basarabiei*, nr. 11 – 12, noiembrie-decembrie 1940.
- [40] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.123.
- [41] Călinescu, G., *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, p. 944.
- [42] Cimpoi, M., *O istorie deschisă..*, p.123.
- [43] *Itinerar*, revistă a Societății Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia, Chișinău, 1938 – 1939; nr. 1-2, 1939, p.3.
- [44] *Itinerar*, nr. 2, 1938, p.3.
- [45] Străinul, M., *Istoria literaturii române de la început până azi*, București, 1970.
- [46] *Scânteia*, nr.35. 26 octombrie 1944.
- [47] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.83.
- [48] *Viața Basarabiei*, nr.11-12, noiembrie-decembrie 1940.
- [49] Crainic, Nichifor., *Cronica măruntă*, în *Gândirea*, București, nr.3, 1944, p.3.
- [50] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.136.
- [51] *Viața Basarabiei*, nr.10, 1938.
- [52] Cimpoi, M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, p.137.
- [53] Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, *Dosarul 6296*.